

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mateja Meke

Evropska socialna politika in vključevanje starejših v družbo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mateja Meke

Mentor: izr. prof. dr. Damjan Lajh

Evropska socialna politika in vključevanje starejših v družbo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

»Živjo babi, živjo dedi,
k uletiš jim na obisk
in sam s svojo prisotnostjo
cel dan jim razsvetliš.
Tako padde huda zgodba,
k se petič jo že sliš,
in tud če te ne slišjo,
slišjo te, kaj govoriš.
Hvaležni so za mau mladosti,
nazaj ti dajo žar kreposti,
to so te stvari, k jih ne dobiš po pošti!
A zdi se, da premalkrat vzamemo si cajt,
u tem džumbusu ga več ne znamo najt.«
(Ter kaj ft. Jadranka Juras: Sam)

V prvi vrsti se zahvaljujem mentorju izr. prof. dr. Damjanu Lajhu za strokovno svetovanje pri nastajanju diplomskega dela.

Mami, ati, Mojca ..., hvala za izkazano podporo skozi vsa študijska leta.

Iskrena hvala tudi tistim, ki so mi v času študija vlivali pozitivno energijo ter bili moja opora tudi takrat, ko ni šlo vse po mojih željah.

Evropska socialna politika in vključevanje starejših v družbo

Evropska družba bo v 21. stoletju soočena z izzivi, ki jih bo pred njo postavil proces staranja prebivalstva. Z letom 2015 namreč vstopamo v obdobje intenzivnega naraščanja populacije, starejše od 65 let, zaradi upokojevanja povojnih baby-boom generacij, kar bo od evropske družbe terjalo tako politične kot družbene prilagoditve. Diplomsko delo je posvečeno ugotavljanju pripravljenosti Evropske unije na izzive starajoče se družbe z vidika zagotavljanja vključenosti starejših v družbo, približevanja starejših drugim segmentom družbe, preprečevanja njihove socialne izključenosti ter pomembnosti krepitev solidarnosti med generacijami. Diplomsko delo se ukvarja tudi z zagotavljanjem aktivnega in kakovostnega staranja v okviru Evropske unije ter s prikazom praks oziroma pobud sožitja med mlajšo in starejšo generacijo s področja vključevanja v družbo in nudenja emocionalne opore starostnikom, podanih s strani organizacij civilne družbe na ravni celotne Evropske unije. V sklepu diplomskega dela je podana tudi kritična presoja delovanja Evropske unije in organizacij civilne družbe na izbranem področju raziskovanja ter pogled v prihodnost.

Ključne besede: staranje prebivalstva, starejši, vključevanje v družbo, medgeneracijska solidarnost, Evropska unija.

European social policy and integration of elderly into society

In the 21st century the European society will be faced with challenges that will be put in front of it by the aging process of the population. By the year 2015 we are namely entering a period of intense growth in the population over the age of 65 years, due to the retirement of the post-war baby-boom generation, which will require social and political adjustments from the European society. The thesis is dedicated to determining the readiness of the European Union for the challenges of the ageing society from the point of ensuring the integration of elderly in society, the resemblance of elderly to other segments of the society, preventing their social exclusion, and the importance of strengthening solidarity between generations. The thesis also deals with the assurance of active and quality ageing within the framework of the European Union and by showing the practices or initiatives of coexistence between the younger and older generation in the field of integration into society and providing emotional support to the elderly, given by the organisations of civil society at the level of the European Union. In the conclusion is given a critical assessment of the functioning of the European Union and civil society organizations in the chosen field of research and a view into the future.

Key words: ageing of the population, elderly, integration into society, intergenerational solidarity, the European Union.

KAZALO VSEBINE

1 UVOD	7
2 METODOLOŠKI NAČRT	9
2.1 NAMEN IN CILJ DIPLOMSKEGA DELA	9
2.2 RAZISKOVALNO VPRAŠANJE	9
2.3 RAZISKOVALNE METODE IN TEHNIKE	9
2.4 ZGRADBA DIPLOMSKEGA DELA.....	10
3 DEMOGRAFSKO STANJE IN PREDVIDEVANJA ZA PRIHODNOST	11
3.1 RODNOST	12
3.2 SMRTNOST	12
3.3 MIGRACIJE.....	13
4 STARANJE PREBIVALSTVA V POLITIČNEM IN DRUŽBENEM KONTEKSTU 14	
4.1 STAROST IN Z NJO POVEZANA TVEGANJA	14
4.2 SOCIALNA IZKLJUČENOST	15
4.3 AKTIVNO IN KAKOVOSTO ŽIVLJENJE V STAROSTI.....	17
4.4 SOCIALNA MREŽA STAROSTNIKOV	18
5 MEDGENERACIJSKA SOLIDARNOST	19
6 ODZIVI EVROPSKE UNIJE NA STARANJE PREBIVALSTVA	20
6.1 DOKUMENTI EVROPSKE UNIJE O VKLJUČEVANJU STAREJŠIH V DRUŽBO 21	
6.1.1 Listina Evropske unije o temeljnih pravicah	21
6.1.2 Zelena knjiga Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami (2005).....	21
6.1.3 Sporočilo Komisije: Demografska prihodnost Evrope, kako spremeniti izziv v priložnost (2006).....	22
6.1.4 Resolucija o možnostih in izzivih, ki jih prinašajo demografske spremembe v Evropi: prispevek starejših h gospodarskemu in družbenemu razvoju (2007) 23	
6.1.5 Sporočilo Komisije: Spodbujati solidarnost med generacijami (2007).....	23
6.1.6 Sklepi Sveta: Enake možnosti za ženske in moške: aktivno in dostojno staranje (2009), Zdravo in dostojno staranje (2009) in Aktivno staranje (2010)	23
6.1.7 Evropa 2020 – strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast (2010)...	23
6.1.8 Resolucija Demografski izzivi in medgeneracijska solidarnost (2010)	24
6.1.9 Vodilna načela za aktivno staranje in solidarnost med generacijami (2012)...	24

6.2 AKTIVNOSTI EVROPSKE UNIJE O VKLJUČEVANJU STAREJŠIH V DRUŽBO	24
6.3 EVROPSKO LETO AKTIVNEGA STARANJA IN SOLIDARNOSTI MED GENERACIJAMI 2012.....	25
6.4 EVROPSKI DAN MEDGENERACIJSKE SOLIDARNOSTI – 29. APRIL	26
7 VKLJUČEVANJE STAREJŠIH V DRUŽBO – PRIMERI DOBRIH PRAKS.....	27
8 SKLEP.....	29
9 LITERATURA	31
PRILOGA A: PREGLED DOBRIH PRAKS ORGANIZACIJ CIVILNE DRUŽBE NA RAVNI EVROPSKE UNIJE.....	35

KAZALO TABEL

Tabela 6.1: Aktivnosti Evropske unije o vključevanju starejših v družbo.	25
---	----

1 UVOD

Staranje prebivalstva, ne zgolj v merilu Evropske unije, lahko zagotovo uvrstimo med najpomembnejše izzive, s katerimi se bomo soočali v 21. stoletju. »Organizacija združenih narodov je identificirala globalno staranje prebivalstva kot enega izmed treh glavnih globalnih izzivov 21. stoletja (poleg globalnih klimatskih sprememb in globalnega terorizma)« (Hoff 2011, 1). Projekcije demografskega gibanja za prihodnost napovedujejo, da bo do leta 2020 kar 1/3 prebivalcev držav članic Evropske unije upokojenih. Razloge za naraščajoče število starejših gre iskati predvsem v izboljšanih zdravstvenih razmerah, upadu stopnje umrljivosti in napredku v medicini, kar je povzročilo podaljšanje življenjske dobe prebivalstva, ter na drugi strani v negativnem naravnem prirastu oziroma upadanju rodnosti. Vendar pa znatno povečanje števila starostnikov (populacija stara 65 let ali več) v primerjavi z mladostniki in delovno aktivnim prebivalstvom vnaša v družbo korenite spremembe ter pred države članice Evropske unije postavlja izzive predvsem v gospodarskih in socialnih politikah. Družba s starajočim se prebivalstvom ima povsem druge potrebe in zahteva drugačno alokacijo resursov.

Staranje prebivalstva ne spreminja zgolj starostne strukture populacije, ampak ima močan vpliv na čisto vsak aspekt družbe, vključujoč kompozicijo delovne sile in gospodarsko rast v prihodnje, strukturo družin in medgeneracijsko solidarnost, redistribucijo virov preko države blaginje in zdravstveni sistem, naravo potrebne infrastrukture, stanovanj in objektov, izobraževanje, porabo ter prosti čas (Hoff 2011, 1).

Starajoče se evropsko prebivalstvo pred nas postavlja resna vprašanja in prilagoditve. Dilema pa ostaja ali smo nanje pripravljeni. »Videti je namreč, da ostajajo socialni pomeni in razumevanja starosti in staranja kljub demografski eksploziji starih ljudi tako rekoč nespremenjeni: na starost ostajajo vezani pojmi, kot so šibkost, nebogljenost, neproduktivnost, zmanjšana avtonomija in podobno« (Rener 1997, 41). V političnem dialogu se pogosto poudarja tudi potreba po vse večjih izdatkih za socialno varstvo, zdravstveno oskrbo, pokojnine idr.

Vsi sistemi, povezani s starostniki, temeljijo na principu solidarnosti med generacijami. »Po mnenju Evropske komisije se solidarnosti in ustvarjanja povezav med mlajšimi in starejšimi generacijami ne bi smelo obravnavati strogo v finančnem smislu. Komisija tako predlaga

spodbujanje medsebojnega sodelovanja in izmenjave med generacijami kot tudi boljše razumevanje in tvorbo novih oblik sobivanja« (Evropska komisija 2009, 4). Treba se bo prilagoditi trenutni demografski situaciji in iskati znanje, veščine, dobre prakse sožitja med generacijami, da bi se izognili medgeneracijskim napetostim.

Politike in programi namenjajo malo prostora skrbi vključevanja starejših oseb v družbo, saj se pričakuje, da bodo sorodniške socialne mreže prevzele skrb za starejše, pri čemer se opirajo na nenapisano družbeno pogodbo o medgeneracijskih odnosih. Vendar pa je treba upoštevati spremembe v sferi družine: kasnejši vstopi v zakonsko zvezo, naraščajoče število kohabitacij, pogostejše razveze zakonskih zvez, vstop žensk na trg delovne sile ipd., kar omejuje oskrbo starejših tako v materialni preskrbljenosti kot v dajanju emocionalne opore ter zagotavljanju vključenosti v družbo. Starostniki posledično postajajo bolj izpostavljeni socialni izključenosti. Sami ne sodelujejo več v institucijah družbe, kar prinaša marginalizacijo in s tem prikrajšanost za različne možnosti in priložnosti.

Z razglasitvijo leta 2012 kot evropskega leta aktivnega staranja in solidarnosti med generacijami so bili narejeni vidnejši koraki Evropske unije k promociji in spodbujanju aktivnega staranja ter povezovanja generacij (predvsem generacije mladostnikov in 3. generacije). Cilj Evropske unije je predvsem približati starostnike ostalim segmentom prebivalstva, da bi lahko začutili znanje in izkušnje, ki jih starostniki lahko ponudijo; prav tako pa omogočiti starostnikom družbeno vključenost in možnost samostojnega ter dostojnega življenja, da jih zgolj starost in z njo povezane zdravstvene ovire ne bi pripeljale do izključenosti in v preveliko odvisnost od pomoči drugih.

Uspešnega premagovanja izzivov, ki jih pred nas postavlja starajoča se družba, ne bomo dosegli, če se bomo v opredeljevanju politik ozirali zgolj na starejšo populacijo. Naše usmeritve morajo zajeti vse segmente prebivalstva in iskati nove načine skupnega dialoga in bivanja. »Če želimo doseči svoj cilj družbeno bolj kohezivne skupnosti, moramo sprožiti takšen dialog na vseh ravneh – lokalni, nacionalni in mednarodni –, ki bo vključeval vse generacije in družbene skupine« (Sedmak in Parent 2008, 14). Ramovš (2003) dodaja, da je osnovna naloga držav oblikovanje socialnih politik, saj bodo države preko njih ustvarjale pogoje za kakovostno staranje in sožitje generacij.

2 METODOLOŠKI NAČRT

2.1 NAMEN IN CILJ DIPLOMSKEGA DELA

V diplomskem delu bom proučila, ali se Evropska unija zaveda izzivov starajoče se družbe in ali je nanje pripravljena. Izzive starajoče se družbe bom omejila na preprečevanje socialne izključenosti starostnikov z vidika zagotavljanja družbene opore starostnikom in s tem omogočanje aktivnega in kakovostnega staranja.

Cilj diplomskega dela je tako ugotoviti pripravljenost Evropske unije na staranje prebivalstva ter njeno vpetost v zagotavljanje družbene opore starostnikom in promocijo sodelovanja mlajše generacije na principu solidarnosti in medsebojnega spoštovanja. Prav tako bo cilj diplomskega dela identificirati dobre prakse oziroma pobude s področja medgeneracijske solidarnosti na ravni Evropske unije.

2.2 RAZISKOVALNO VPRAŠANJE

Naslednji raziskovalni vprašanji bosta predstavljali rdečo nit diplomskega dela.

Raziskovalno vprašanje 1:

Kako je v zakonodaji Evropske unije urejeno področje vključevanja starejših v družbo in nudenje družbene opore starostnikom?

Raziskovalno vprašanje 2:

Kakšen je odnos prebivalcev držav članic Evropske unije do koncepta solidarnosti med generacijami (število programov, podanih pobud, izvedenih konferenc idr.)?

2.3 RAZISKOVALNE METODE IN TEHNIKE

»Za velik del družboslovnega raziskovanja velja, da raziskovalci oblikujejo nek specifičen raziskovalni načrt. Raziskovalčev raziskovalni načrt je načrt za zbiranje in analizo izkustvenega gradiva, ki bo raziskovalcu omogočilo odgovoriti na katerakoli vprašanja, ki si jih je zastavil« (Ragin 2007, 41).

V diplomskem delu bom uporabila nabor različnih metod in tehnik, pri katerem se bom oprla na Maychrzakovo (1984, 66), ki pravi, da »kombinacija metod zagotavlja številne prednosti, ki povečujejo zaznano veljavnost študije in zagotavljajo dodaten vpogled, ki ga ena sama metoda ne bi mogla zagotoviti«. Idealen načrt naj bi, po njenem mnenju, vseboval nabor tako kvalitativnih kot kvantitativnih metod, ki se lahko v toku raziskovanja še dopolnijo.

V diplomskem delu bo uporabljena naslednja metodologija:

- zbiranje podatkov: za zbiranje podatkov bom uporabila različne tehnike, kot so že opravljene raziskave, statistični podatki;
- analiza in interpretacija primarnih virov: analizirala bom pravne dokumente Evropske unije, kot so pogodbe, programi, poročila, strategije ipd.;
- analiza in interpretacija sekundarnih virov: sekundarni viri vsebujejo že obstoječe vedenje o izbranem problemu, zato bom metodo uporabila za prikazovanje že zbranih informacij. Po mnenju Maychrzakove (1984) gre za najbolj časovno in stroškovno ugodno metodo;
- opisna oziroma deskriptivna metoda: uporabila jo bom za razjasnitev teoretičnih izhodišč, relevantnih za izbrani problem.

2.4 ZGRADBA DIPLOMSKEGA DELA

Diplomsko delo je sestavljeno iz dveh delov: prvi, teoretični del vsebuje pregled demografskega stanja na ravni Evropske unije in predvidevanja glede demografskega gibanja v prihodnosti, opredelitev ključnih konceptov za razumevanje diplomskega dela (kot so tveganja, s katerimi se soočajo starostniki, socialna izključenost, pomembnost socialne opore v starosti, aktivno in kakovostno življenje, medgeneracijska solidarnost) in pregled urejenosti evropske zakonodaje izbranega področja.

Drugi del diplomskega dela je namenjen prikazu aktivnosti in pobud prebivalcev držav članic Evropske unije na področju solidarnosti med generacijami ter prepoznavanju dobrih praks med podanimi pobudami. Konec diplomskega dela predstavlja sklep, kjer so podane glavne ugotovitve ter odgovori na vnaprej zastavljeni raziskovalni vprašanji.

3 DEMOGRAFSKO STANJE IN PREDVIDEVANJA ZA PRIHODNOST

Evropa se, tako kot ostali deli sveta, sooča s pomembnimi spremembami v starostni strukturi prebivalstva. »V času 90. let je Evropa postala prvi kontinent s starejšo, zrelo populacijo, ko je število ljudi, starih 60 let ali več, številčno preseglo otroke« (Harper v Hoff 2011, 1).

Šircljeva (2009, 15) z izrazom staranje prebivalstva ali demografsko staranje poimenuje proces, v katerem se spreminja starostna sestava prebivalstva, in sicer tako, da se povečuje delež starih. Najpogosteje se kot indikator staranja prebivalstva uporablja delež starejšega prebivalstva v primerjavi s številom celotne populacije. Predpogoj uporabe takega indikatorja pa je seveda opredelitev starosti ljudi, pri kateri jih prištevamo med starejše.

Demografske statistike uvrščajo med starejše tiste, ki so stari 65 let ali več. »To je starost, ki v mnogih evropskih državah pomeni tudi prehod iz ekonomsko aktivnega življenja v upokojitev« (Širclj 2009, 16). Zaradi vse daljše življenjske dobe prebivalstva demografi obdobje starosti delijo še naprej, in sicer na stare in zelo stare, pri čemer postavljajo mejo pri osemdesetih letih.

Po podatkih Evropskega statističnega urada iz leta 2012 je povprečna starost prebivalcev držav članic Evropske unije znašala 40,9 leta. Do leta 2060 naj bi se dvignila na 47,6 leta, kar bi pomenilo, da se je v enem stoletju zvišala za približno petnajst let (Eurostat 2012).

Do šestdesetih let prejšnjega stoletja se je število prebivalstva povečevalo, saj je število rojstev znatno preseglo število umrlih. Vendar pa se je visoka rodnost, ki se je pojavila v povojnih desetletjih (t. i. baby-boom generacije), do začetka devetdesetih let umirila, življenjska doba pa se je podaljšala. To je pripeljalo do relativnega sorazmerja med številom rojstev in številom umrlih. V začetku 21. stoletja pa je zopet zabeležen rahel porast v stopnji rodnosti.

Leta 2010 je število vseh prebivalcev Evropske unije znašalo 501.100.000, od tega so približno 17 % predstavljali ljudje, stari 65 let ali več. V obdobju med 1990 in 2010 se je delež prebivalstva, starega 65 let ali več, povzpел za 3,7 odstotne točke na ravni celotne Evropske unije. Najhitrejšo rast te starostne skupine prebivalstva so zabeležili v Sloveniji, Nemčiji, Italiji, Grčiji in v baltskih državah. Najmanj je delež starostnikov narastel v Združenem kraljestvu Velike Britanije in Severne Irske, Luksemburgu, na Danskem, Švedskem in na Irskem (Eurostat 2012).

Glede na svetovne trende število prebivalstva v Evropi narašča najpočasneje, in sicer le 0,1 % na leto. Na podlagi niza raziskav Eurostatove projekcije prebivalstva (2012) se do leta 2060 ne pričakuje številčno zmanjšanje populacije držav članic Evropske unije oziroma večjih sprememb v številu prebivalstva. Vendar pa se v strukturi prebivalstva pričakuje, da bo starejša. Opazna bo znatna sprememba v starostnem profilu, saj bodo starejši kot skupina predstavljali vse večji delež glede na celotno populacijo. Projekcije napovedujejo, da se bo delež starostnikov s 17 % v letu 2010 povzpел na 30 % do leta 2060. Posledično bo temu sledil upad deleža delovno aktivnega prebivalstva.

Grigsby (v Novak 1999, 127) glede procesa staranja prebivalstva pravi, da se ta ne kaže kot proces, ki bi se mu morale družbe izogibati, temveč kot proces, ki bi ga morale dojeti kot rezultat in posledico načrtovanih oz. zelenih procesov, ki zahteva tudi prilagajanje družbenih institucij.

Staranje prebivalstva je posledica sprememb treh glavnih dejavnikov:

- rodnosti,
- smrtnosti in
- migracij.

3.1 RODNOST

Od 20. stoletja naprej se je stopnja rodnosti v Evropi zniževala, kar je posledica sprememb v življenjskih razmerah (selitev proizvodne funkcije ven iz družine, širjenje mestnega načina življenja). »Za zagotovitev (ekonomske) varnosti na stara leta niso več potrebni otroci niti ni potrebno ostati poročen. In ker se je znižala umrljivost, ni več nujno imeti veliko otrok« (Šircelj 2009, 25). Ljudje se danes zaradi večje avtonomije nad svojim življenjem in širokim spektrom individualnih izbir za otroke odločajo kasneje v življenju oziroma se zanje sploh ne odločajo ter svoje prioritete postavljajo v sfero izobraževanja, kariere, aktivnega preživljanja prostega časa. Na upad stopnje rodnosti pa vplivajo tudi procesi sekularizacije, demokratizacije, dostopnost kontracepcijskih sredstev itd.

3.2 SMRTNOST

Povprečno trajanje življenjske dobe se je v 20. stoletju podvojilo. Na začetku stoletja je v Evropi življenjska doba trajala približno 45 let, danes se je povzpela na 80 let in še čez. Daljše

trajanje življenjske dobe je posledica zniževanja smrtnosti. Napredek v medicini je izkoreninil smrtnost v primerih nalezljivih bolezni ter povečal obvladovanje socialnih (alkoholizem, kajenje, prometne nesreče) in degenerativnih bolezni (predvsem bolezni srca in ožilja ter novotvorbe).

Pokazala pa se je močna povezava med smrtnostjo in spolom. »S podaljševanjem življenja se je povečala razlika med umrljivostjo moških in umrljivostjo žensk, saj se je umrljivost moških zniževala počasneje od umrljivosti žensk« (Šircelj 2009, 30).

3.3 MIGRACIJE

Čas 20. stoletja je čas selitvenih gibanj po Evropi. »Do konca sedemdesetih let se je iz večine evropskih držav mnogo več ljudi odselilo kot pa priselilo« (Šircelj 2009, 31). Od sedemdesetih let naprej pa so evropske države postale pretežno priseljenke. Vpliv selitev na demografijo je odvisen od številčnosti in značilnosti oseb, ki se selijo, pri čemer ima največjo vlogo starost. »Vendar lahko selitve proces staranja prebivalstva le pospešujejo ali zavirajo, ne morejo pa ga preusmeriti« (Šircelj 2009, 20).

4 STARANJE PREBIVALSTVA V POLITIČNEM IN DRUŽBENEM KONTEKSTU

Staranje prebivalstva ima različne politične in družbene posledice. Politične posledice staranja prebivalstva se navezujejo predvsem na dva vidika. Prvi vidik »zadeva vzdržnost javnih financ v zvezi s pokojnino, zdravstvom in oskrbo starejših, saj uporabniki številčno naraščajo, prebivalstvo v aktivni dobi pa upada. Drugo vprašanje zadeva obnavljanje prebivalstva, saj se ob nizkem številu rojstev prebivalstvo dolgoročno zmanjšuje« (Mandič in Filipovič Hrast 2011, 7).

Staranje prebivalstva sovпада tudi z nekaterimi drugimi družbenimi spremembami, kot so spremembe v življenjskih potekih ljudi, fleksibilnost na področju zaposlitve ipd. »Te spremembe součinkujejo tako, da je vse več starejših ljudi, potrebnih oskrbe, a jim družina, predvsem zaposlene ženske, to vse teže nudijo pa tudi država blaginje ima s tem hude težave« (Mandič in Filipovič Hrast 2011, 7). Poleg starostne sestave prebivalstva se namreč spreminjajo tudi aranžmaji, v katerih prebivajo starejši. Število gospodinjstev se povečuje, število oseb, živečih v gospodinjstvih, se znižuje, gospodinjstva vsebujejo manj generacij, večina žensk je aktivnih na trgu delovne sile, njihove zaposlitve so fleksibilne (v pogledu delovnih ur, oblik zaposlitve, dohodkov), »zato se večja število ljudi, ki socialne opore v lastnem gospodinjstvu nimajo, kar vpliva na njihovo blaginjo« (Šircelj 2011, 27). Glede na predvidevanja o gibanju demografskega stanja lahko pričakujemo, da bo vse več starejših, ki ne bodo našli socialne opore v lastnem gospodinjstvu, temveč jo bodo prisiljeni iskati zunaj družinskih mrež. Večji pomen bodo tako dobivale t. i. nesorodniške mreže opore.

4.1 STAROST IN Z NJO POVEZANA TVEGANJA

Starost se kot življenjsko obdobje precej razlikuje od drugih obdobj. Zaznamuje ga manj obveznosti, večji obseg prostega časa in bolj umirjen tempo življenja. Določen del starostnikov izkoristi potencialne, ki jih nudi starost kot življenjsko obdobje, a obstaja tudi tisti del starostnikov, ki jih prevzamejo občutki žalosti, osamljenosti, občutki nekoristnosti in nemoči. To pogosto vodi v nesamozavestno držo in omejitve družabnih stikov.

Paradoksalno je, da se v današnji starajoči se družbi poudarja kult mladosti. Starost vedno bolj izgublja proti mladosti, kar je posledica našega zaznavanja starosti. V modernih družbah nas na obdobje starosti vežejo pojmi, kot so bolezen, nemoč, šibkost. Prav nasprotno je bilo v

tradicionalnih družbah, kjer niso poznali delitve na mlajše in starejše, ampak na tiste, ki so zmožni za delo in na delovno nezmožne; »cenili so starejše ljudi po njihovih bogatih izkušnjah in znanju, saj so predstavljali družbeni spomin, posebno tam, kjer je ta temeljil na ustnem izročilu in običajih« (Minois v Novak 1999, 125).

Novakova pravi (1999, 128), da se kot posledica sedanjih politik do starejših ohranjajo kot prevladujoče vrednote tiste, ki naj bi kazale na zapostavljanje starejših, in sicer so ti sistematično zapostavljeni samo zato, ker so starejši. Vendar pa imajo tisti starejši člani družbe, ki so še vedno aktivni, potencial, da nekaj prispevajo k družbi.

Starostniki so v primerjavi z drugimi družbenimi skupinami večkrat omenjeni kot ranljiva skupina, ki se sooča s povečanim tveganjem za socialno izključenost. »Na večjo ranljivost starejših ne opozarjajo le v Evropi, ampak tudi drugod po svetu, kjer je zaradi slabše razvitih mrež zagotavljanja socialne varnosti te populacije njihova ranljivost lahko še veliko večja« (Filipovič Hrast 2011, 65).

S starostniki se pogosto povezuje tudi pojem tveganja. Največkrat omenjena tveganja so pešanje zdravja, poslabšano finančno stanje, izguba članov socialnega omrežja, manj avtonomno in kakovostno življenje (Pahor in Domajnko 2007; Kavčič 2011). Na področju vključenosti v družbo se kot največje tveganje izpostavlja okrnitev oziroma razpad socialnega omrežja, pri katerem se še posebej izpostavlja izguba/smrt partnerja. »Partnerji si izmenjujejo različne vrste socialne opore, predvsem pa čustveno naklonjenost, zato izguba partnerja običajno pomeni velik stres in izgubo za starejšo osebo« (Kavčič 2011, 193). Razpad socialnih podpornih mrež pa vodi v tveganja osamljenosti. Ramovš (2003, 104) pravi, da je osamljenost za starega človeka tako huda kakor telesna podhranjenost. Na svojo preteklost začno gledati kot na nekaj praznega in nevrednega. Duševno se zaprejo vase, gledajo predse v tla ali srepo v daljavo in začnejo duševno čedalje bolj živetariti.

4.2 SOCIALNA IZKLJUČENOST

Koncept socialne izključenosti je relativno nov koncept; pri njegovem opredeljevanju pa srečamo kar nekaj težav. Gre namreč za večdimenzionalen, širok in kompleksen pojem, ki pa nam omogoča, da z enim pojmom zajamemo ranljivost in prikrajšanost na več različnih področjih življenja hkrati (Trbanc 1995; Filipovič Hrast 2011).

»Čeprav gre pri socialni izključenosti za novejši koncept, ki izhaja iz konteksta socialne politike in se pogosto navezuje na razprave o državljanstvu in socialnih pravicah posameznikov, ga lahko brez težav povežemo tudi s konceptom kakovosti življenja« (Trbanc 1995, 287).

Vlemenickx in Berghman (v Filipovič Hrast 2011, 62) socialno izključenost definirata kot skupek večdimenzionalnih procesov prikrajšanosti, ki se med seboj povezujejo in krepijo. Govorimo o oddaljevanju od socialnega okolja, ki privede do izolacije posameznikov od priložnosti, ki jih nudi družba. Commins (v Trbanc 1995, 289) predlaga, naj bo socialna izključenost v širšem smislu razumljena v okviru neuspeha pri sodelovanju v katerem izmed sistemov, ki zagotavljajo vključenost posameznikov v družbo. Vendarle pa se posameznika šteje za socialno izključenega, če je prikrajšan za sodelovanje na več različnih področjih dalj časa.

Glavni družbeni sistemi so (Vlemenickx in Berghman v Filipovič Hrast 2011, 63):

- demokratični in pravni sistem, ki spodbuja civilno integracijo;
- trg dela, ki spodbuja ekonomsko integracijo;
- sistem blaginje, ki spodbuja socialno integracijo;
- družina in skupnost, ki spodbujata medosebno integracijo.

Pojem socialne izključenosti se pogosto uporablja v političnem žargonu, predvsem v okviru Evropske unije.

Uporabo tega koncepta je močno spodbudila Evropska skupnost, ki vse od leta 1988 v svojih dokumentih socialno izključenost dosledno poudarja kot enega temeljnih socialnih problemov, proti katerim se morajo boriti države, hkrati pa (tudi finančno) podpira raziskovanje na tem področju in razvoj različnih programov in ukrepov za boj proti socialni izključenosti (Trbanc 1995, 289).

Starost sama po sebi sicer ni dejavnik marginalizacije, a vendar so starostniki kot družbena skupina pogosto odmaknjeni na rob družbe. Ker je moderna družba polna stereotipov o starosti, se sami niti ne zavedamo, kako lahko diskriminacija starejših ovira kakovostno življenje. Prav tako pa ne prepoznavamo, kaj lahko starejši prispevajo k družbi; »ne priznava se njihov doprinos, ki so ga in ga še vlagajo v mlade družine na raznih področjih, kot je pomoč z varstvom otrok, kulturna, socialna vzgojo, gospodinjske storitve za mlade, stanovanjski prostori ipd.« (Kristančič 2005, 189).

4.3 AKTIVNO IN KAKOVOSTO ŽIVLJENJE V STAROSTI

Koncept kakovosti življenja izhaja iz nadzora nad viri, z uporabo katerih lahko posamezniki zadovoljujejo svoje potrebe na različnih področjih. Omejitve pri uporabi različnih virov oz. slab nadzor posameznikov nad njimi imajo za posledico slabo kakovost življenja na različnih področjih, saj posamezniki tako ne morejo ustrezno zadovoljevati svojih potreb (Trbanc 1995, 287).

Kakovost življenja ne pomeni zgolj materialne preskrbljenosti, temveč zajema tudi zdravstveno stanje in psihosocialno počutje. Na kakovost življenja starostnikov tako vpliva tudi njihova vpetost in sprejemljivost v družinsko in širše družbeno okolje.

Za doživljanje kakovostnega življenja v starosti je potrebna tudi zadovoljitev potrebe po doživljanju smisla starosti in potrebe po prenosu življenjskih izkušenj na mlajšo in srednjo generacijo. Ramovš (2003, 105) pravi, da malokaj toliko pripomore, da star človek doživlja svoje življenje kot nekaj vrednega, kakor to, da drugi – zlasti mlajši od njega – njegove življenjske izkušnje jemljejo resno. Prav življenjske izkušnje predstavljajo staremu človeku največje bogastvo in dajejo vrednost drugemu premoženju, zato posebej ceni tiste, ki spoštujejo in upoštevajo njegove osebne življenjske izkušnje.

Na pomen aktivnega in kakovostnega življenja v starosti opozarja tudi Evropska unija, saj bo lahko preko aktivnega staranja obvladovala izzive, ki jih prinaša spreminjanje starostne strukture prebivalstva. »Evropa se lahko z izzivi demografskih sprememb spoprime samo z aktivnim staranjem; od tega sta odvisna njen prihodnji napredek in socialna kohezija« (Evropska komisija 2012, 3).

Evropska unija pod pojem aktivnega staranja uvršča tri elemente (Evropska komisija 2012):

- omogočanje daljše zaposlitve ženskam in moškim in omogočanje spodbud, da starejši ostanejo aktivni na trgu dela, kar prinaša korist tako na ravni vsakega posameznika kot na sistemski ravni;
- lajšanje aktivnega državljanstva v okoljih, kjer je mogoče izkoristiti prispevek, ki ga starejši lahko dajo družbi;
- omogočanje ohranjanja zdravja in samostojnega življenja ženskam in moškim z uporabo vseživljenjskega pristopa k zdravemu staranju ter prilagoditvami v stanovanjih in okolju ljudi, da čim dlje ostanejo v svojih domovih.

Dosego aktivnega staranja za vse pa bomo zagotoviti le z omogočanjem, da lahko starejši prispevajo družbi kot aktivni delavci, potrošniki, oskrbovalci, prostovoljci in državljani.

4.4 SOCIALNA MREŽA STAROSTNIKOV

Socialna integracija ima za posameznika pomembne učinke: njegovo življenje dobi smisel, zagotavlja se umeščenost v družbo, zmanjšuje se stres, ugodni so učinki na zdravstveno stanje posameznika, krepi pa se tudi občutek pripadnosti, kar se pogosto omenja kot osnova emocionalne opore.

Opredelitev emocionalne opore ni enotna, vendar pa vsaka konceptualizacija zajema pozitivne učinke opore na zmanjševanje stresnih vplivov in na dovzetnost za bolezenska stanja. V diplomskem delu emocionalno podporo razumemo kot indikator sprejetosti, spoštovanja, pripadnosti družbi, zavedanja, da smo ljubljene in za širšo družbo pomembni. Tako definicijo emocionalne podpore podaja tudi Cobb (v Hlebec in Kogovšek 2005) in dodaja, da so ljudje, ki si v svojih socialnih odnosih izmenjujejo oporo, s svojim življenjem zadovoljnejši in srečnejši.

Zaradi pozitivnih učinkov socialne opore na zdravstveno stanje so redni socialni stiki za starostnike še posebej pomembni. »Starejši ljudje imajo več zdravstvenih težav kot mlajši, pogosteje potrebujejo zdravstvene storitve, slabše ocenjujejo svoje zdravje in v zvezi s tem pogosto potrebujejo formalne in neformalne oblike podpore« (Pahor in Domajnko 2007, 254).

Ramovš (2003, 299) poudarja pomen različnih programov in organizacij za medgeneracijske odnose; »tovrstni programi so čedalje bolj pomembni, ker sta družina in sosedstvo izgubila velik del nekdanje povezovalne vloge med generacijami«. Za izvajanje tovrstnih programov so najprimernejši krajevni medgeneracijski centri, ki omogočajo, da starostniki čim dlje ostanejo na svojem domu, ohranjajo svojo aktivnost, hkrati pa ti centri povezujejo vse tri generacije ter osveščajo prebivalstvo o pripravi na kakovostno staranje. Na pomen medgeneracijskih centrov opozarjajo tudi Hlebčeva in drugi (2010) in dodajajo, da bi bilo načrtovanje politik v prihodnje smiselno usmeriti v spodbujanje udeležbe starejših ljudi v njim prilagojene programe in dejavnosti. Posebno skrb pa je ob tem treba posvetiti informiranju starejših o dejavnostih in možnostih družbenega vključevanja, ki bi bilo prilagojeno njim (osebni stik, dodatna razlaga in pojasnitev ipd.).

5 MEDGENERACIJSKA SOLIDARNOST

Tema medgeneracijskega sožitja in solidarnosti med generacijami v zadnjih letih postaja stalnica pogovorov, vezanih na obvladovanje izzivov procesa staranja prebivalstva. Bengtson in Oyama (v Hlebec in drugi 2012, 7) medgeneracijsko solidarnost opredeljujeta kot socialno povezanost med generacijami. Sestavljena je iz odnosov in vezi, ki povezujejo posameznike s skupinami in skupine med seboj. Hlebčeva in drugi (2012, 7) poudarjajo, da solidarnost implicira na pozitivne vidike povezovanja med ljudmi, kot so toplina, naklonjenost, privlačnost, interakcija, nudenje pomoči, ko je potrebna.

Na pomembnost medsebojnega povezovanja generacij opozarja tudi Mandičeva (2009, 139) in pravi, da je medgeneracijsko zavezništvo kot prevzemanje odgovornosti in skrbi za druge generacije močno in vitalno pomembno, saj družba brez teh navzkrižnih tokov podpore in pomoči med generacijami seveda ne bi mogla obstati. »Prihodnji odnosi med generacijami bodo v veliki meri odvisni od politik, posvečenih mladim ljudem, družinam in starejšim ljudem. Raziskave zadnjih 15 let dosledno opozarjajo na odločilni vpliv socialnih in ekonomskih politik na medgeneracijsko izmenjavo tako v družbi kot tudi v družini« (Sedmak in Parent 2008, 12).

V diplomskem delu se opiram na skupnostni vidik medgeneracijske solidarnosti. »Skupnost je namreč prostor zagotavljanja različnega nabora storitev starejšim, ki so oblikovane v smeri podpiranja medgeneracijske solidarnosti« (Hlebec in drugi 2012, 13). Dodana vrednost medgeneracijske solidarnosti na ravni lokalne skupnosti za starostnike je v njeni dostopnosti in v znanem okolju.

6 ODZIVI EVROPSKE UNIJE NA STARANJE PREBIVALSTVA

Evropska unija posebno pozornost starejšim v svojih dokumentih posveča že od devetdesetih let prejšnjega stoletja naprej, vendar pa je procesu staranja prebivalstva in z njim povezanim izzivom pozornost začela namenjati ob začetku tega tisočletja. Večji del pozornosti je osredotočen na vplive procesa staranja prebivalstva na proračun (povečanje javnih izdatkov za pokojnine, zdravstveno varstvo, zagotavljanje dolgotrajne oskrbe ipd.) in prilagajanje upokojevanju povojnih baby-boom generacij. Z letom 2015 namreč prehajamo v obdobje upokojevanja najštevilčnejših generacij, zato je potreba po konsolidaciji javnih financ še toliko večja. Val upokojevanja teh generacij bo trajal vse do leta 2035.

Vendar pa se Evropska unija posveča tudi omogočanju aktivnega in kakovostnega staranja ter spodbujanju aktivne vloge starejših v družbi, predvsem v sodelovanju z mlajšo generacijo. Večje število upokojenih terja namreč tudi prilagoditve družbe in njenih članov na drugačne zahteve.

Svež zagon sta aktivno staranje in medgeneracijska solidarnost doživela v evropskem letu 2012, ki je bilo posvečeno prav tej tematiki. Evropska unija je z evropskim letom želela ovreči stereotip, da so starejši za družbo zgolj ovira, in poudariti prispevke, ki jih starejši še lahko prispevajo k razvoju celotne družbe. Vključevanje starejših v družbo je bilo v okviru evropskega leta izpostavljeno kot poseben cilj.

Za vzpostavitev družbe, ki bo prijazna vsem generacijam, je treba starost in njo povezana tveganja spremeniti v priložnost. Pri tem pa ciljne skupine politik ne smejo biti zgolj starejši. Evropska unija (Sedmak in Parent 2008, 13) zato raje omenja nov družbeni dogovor, ki bo posvetil več pozornosti vsem generacijam, njihovim potrebam in njihovim pričakovanjem ter bo zagotovil dejansko vključitev vseh v družbo.

Dejstvo je, da izzivom starajoče se družbe ne bomo kos, če bomo pozornost usmerili zgolj na starejše, zato je treba spodbujati solidarnost in sodelovanje med generacijami. Vendar pa Evropska unija sama ne more doseči zastavljenega cilja. »EU lahko zagotovi niz političnih instrumentov, s katerimi lahko pomaga državam članicam in drugim zainteresiranim stranem v njihovih prizadevanjih« (Evropska komisija 2012, 1). Tako bo sama prispevala svoj del k uresničitvi cilja, seveda pa morajo tudi vsi preostali partnerji prevzeti svoj del odgovornosti, da bi skupaj lahko bili kos izzivom in prepoznavanju priložnosti, ki nam jih ponuja starajoča se družba.

6.1 DOKUMENTI EVROPSKE UNIJE O VKLJUČEVANJU STAREJŠIH V DRUŽBO

V pričujočem podpoglavju bodo predstavljeni dokumenti, ki jih je sprejela Evropska unija oziroma njene institucije, ki si prizadevajo in priznavajo pravico starejšim do vključevanja v družbo.

6.1.1 Listina Evropske unije o temeljnih pravicah

Prvi v nizu dokumentov je *Listina Evropske unije o temeljnih pravicah*, ki »je pravno zavezujoča v primeru vseh ukrepov, ki jih sprejme kateri koli organ EU, in velja tudi za države članice pri izvrševanju prava EU» (Evropska komisija 2012, 5).

Starejše omenja v dveh členih, in sicer v 21. členu, v katerem prepoveduje vsakršno diskriminacijo na podlagi starosti, ter v 25. členu, v katerem priznava in spoštuje pravico starejših do dostojnega in samostojnega življenja ter sodelovanja v družbenem in kulturnem življenju (*Listina Evropske unije o temeljnih pravicah* 2007, 21. in 25. čl.).

6.1.2 Zelena knjiga Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami (2005)

Dokument, ki je spodbudil razprave o prilagajanju izzivom starajoče se družbe, je *Zelena knjiga »Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami«*. 16. marca 2005 je Evropska unija z izdajo Zelene knjige spodbudila razpravo v državah članicah na temo spoprijemanja z izzivi, ki jih prinaša proces staranja prebivalstva. Tako je opozorila na spremembe v starostni strukturi in na odzive na te spremembe ter pomembnost vključitve vseh generacij za obvladovanje prihajajočih izzivov. Poudarjena je bila solidarnost med generacijami in pomoč družinam pri skrbi za ostarele, in sicer preko socialnih služb, mrež solidarnosti in oskrbe znotraj lokalnih skupnosti (*Zelena knjiga* 2005).

Zelena knjiga je opozorila tudi na upoštevanje demografskih sprememb pri oblikovanju javnih politik tako na nivoju Evropske unije kot tudi na nivoju nacionalnih držav (*Zelena knjiga* 2005).

6.1.3 Sporočilo Komisije: Demografska prihodnost Evrope, kako spremeniti izziv v priložnost (2006)

»Demografska prihodnost Evrope: kako spremeniti izziv v priložnost« (Sporočilo Komisije 2006) je dokument, pomemben zlasti zaradi izpostavljenega zavedanja o nujnosti celostne strategije za reševanje vprašanj, ki jih prinaša staranja prebivalstva.

Postavljeno je bilo pet ključnih političnih smernic (Sporočilo Komisije 2006, 13):

- Evropa, ki spodbuja obnavljanje prebivalstva;
- Evropa, ki spodbuja zaposlovanje: več delovnih mest ter daljše in kakovostno aktivno življenje;
- produktivnejša in učinkovitejša Evropa;
- Evropa, pripravljena na sprejemanje in vključevanje priseljencev;
- Evropa in vzdržne javne finance: jamstvo za ustrezno socialno zaščito in enakopravnost generacij.

Evropska unija je spodbudila aktivno staranje predvsem v kombinaciji s podaljšanim sodelovanjem na trgu delovne sile, vendar pa je prvič omenila tudi pomembnost sodelovanja starejših v družbenih strukturah. »V smislu priložnosti in ne prisile je treba spodbujati tudi udeležbo ljudi, starejših od 65 let, vključno s tistimi, ki so uradno že upokojeni, v gospodarskih in družbenih strukturah. Ta povečana udeležba v družbeni dejavnosti, ki je prostovoljna, se bo izvrševala na načine, ki jih je v glavnem treba še določiti« (Sporočilo Komisije 2006, 9).

Komisija se je v tem dokumentu zavezala, da bo organizirala Evropski demografski forum, ki bo spremljal napredek pri doseganju zastavljenih ciljev do leta 2009. Prvič je bil forum izveden v oktobru leta 2006. »Učinki pobud, naznanjenih v tem sporočilu, od danes do leta 2009 ter izkušnje s foruma bodo vsaki dve leti snov enega od poglavij letnega poročila o napredku (lizbonski proces), posvečenega pripravljenosti Unije na podaljševanje življenjske dobe« (Sporočilo Komisije 2006, 13).

6.1.4 Resolucija o možnostih in izzivih, ki jih prinašajo demografske spremembe v Evropi: prispevek starejših h gospodarskemu in družbenemu razvoju (2007)

Resolucija, ki jo je sprejel Svet in predstavniki vlad držav članic 22. februarja 2007, »je poudarila potrebo po več priložnostih z aktivno udeležbo starejših ljudi, tudi prek prostovoljnega dela, in poudarila nove gospodarske priložnosti ('srebrno gospodarstvo'), nastale zaradi večjega povpraševanja starejših ljudi po nekaterih vrstah blaga in storitev, ter po pomembnosti pozitivne javne podobe starejših« (Evropski parlament in Svet 2011).

6.1.5 Sporočilo Komisije: Spodbujati solidarnost med generacijami (2007)

Sporočilo Komisije: Spodbujati solidarnost med generacijami iz leta 2007 je dokument, ki je poudaril pomembnost solidarnosti med generacijami zaradi spremenjenih življenjskih razmer (podaljšano bivanje mladih pri svojih starših, vse pogostejša skrb in nega za starejše generacije ipd.). Namen dokumenta je zagotoviti prilagodljivost nacionalnih družinskih politik na spremembe v sferi družine in na področju usklajevanja družine in dela, kar bo vplivalo na boljšo kakovost življenj za pripadnike vseh generacij (Sporočilo Komisije 2007).

6.1.6 Sklepi Sveta: Enake možnosti za ženske in moške: aktivno in dostojno staranje (2009), Zdravo in dostojno staranje (2009) in Aktivno staranje (2010)

Sklepi Sveta, izdani v letu 2009, so pozvali Komisijo in vlade držav članic Evropske unije k oblikovanju takšnih politik in dejavnosti, ki bodo spodbujale aktivno staranje in soudeležbo starejših v družbi (Evropski parlament in Svet 2011).

6.1.7 Evropa 2020 – strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast (2010)

»Komisija je v sporočilu z naslovom »Evropa 2020 – strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast« z dne 3. marca 2010 poudarila, kako pomembno je, da Unija spodbuja zdravo in aktivno staranje prebivalstva zaradi socialne kohezije in večje produktivnosti« (Evropski parlament in Svet 2011).

6.1.8 Resolucija Demografski izzivi in medgeneracijska solidarnost (2010)

Evropski parlament je v resoluciji iz leta 2010 poudaril pomembno vlogo starejših v družbi ter pozval države članice k postavitvi koncepta aktivnega staranja v ospredje in k spodbujanju medgeneracijske solidarnosti. Parlament je namreč prepričan, »da morajo vse države članice ljudem različne starosti zagotoviti, da bodo imeli vso možnost aktivne udeležbe v družbenem življenju ne glede na svojo starost« (Evropski parlament 2010, 23). Udeležba v družbi mora biti omogočena, a vendar ostati prostovoljna za vse posameznike v družbi.

6.1.9 Vodilna načela za aktivno staranje in solidarnost med generacijami (2012)

Ob izteku evropskega leta 2012 sta Odbor za zaposlovanje in Odbor za socialno zaščito izdala dokument »Vodilna načela za aktivno staranje in solidarnost med generacijami«, ki skupaj z izjavo Sveta Evropske unije zaključuje evropsko leto aktivnega staranja in solidarnosti med generacijami ter podaja usmeritve za pot v prihodnost. Na ta način Evropska unija opozarja, da aktivno staranje in medgeneracijska solidarnost ne smeta ostati zgolj cilja leta 2012, temveč je treba pot nadaljevati. »Zapuščino evropskega leta 2012 je treba ohraniti in nadalje razviti na evropski, nacionalni, regionalni in lokalni ravni v skladu s smernicami, načrtanimi v dokumentu 'Vodilna načela za aktivno staranje in solidarnost med generacijami'« (Svet Evropske unije 2012, 5).

6.2 AKTIVNOSTI EVROPSKE UNIJE O VKLJUČEVANJU STAREJŠIH V DRUŽBO

Poleg predstavljenih dokumentov je Evropska unija pripravila še dodatne aktivnosti, ki so pripomogle k promociji in zagotavljanju aktivnega staranja ter vključitvi v družbo (glej tabelo 6.1).

Tabela 6.1: Aktivnosti Evropske unije o vključevanju starejših v družbo.

Naslov	Vrsta pobude	Datum
Prenovljena socialna agenda: možnosti, dostopnost in solidarnost v Evropi 21. stoletja (Prenovljena socialna agenda)	Poročilo komisije	2. julij 2008
Konferenca »Medgeneracijska solidarnost za kohezivne in trajnostne družbe«	konferenca	Brdo, 28. in 29. april 2008
Konferenca o aktivnem in zdravem staranju	konferenca	Madrid, 29. april 2010
Sklep št. 940/2011/EU Evropskega parlamenta in Sveta	Sklep Evropskega parlamenta in Sveta	14. september 2011
Mnenje Evropskega ekonomsko-socialnega odbora o vključenosti in udeležbi starejših v družbi	mnenje na lastno pobudo	19. januar 2012

Konferenca »Medgeneracijska solidarnost za kohezivne in trajnostne družbe« je potekala pod okriljem slovenskega predsedovanja Svetu EU in Evropske komisije. Sodelujoči so v okviru konference poudarili pomembnost medgeneracijske solidarnosti za starajočo se družbo ter določili leto 2012 za evropsko leto aktivnega staranja in solidarnosti med generacijami.

6.3 EVROPSKO LETO AKTIVNEGA STARANJA IN SOLIDARNOSTI MED GENERACIJAMI 2012

Leto 2012 je bilo v okviru evropskega leta posvečeno aktivnemu staranju in solidarnosti med generacijami. Tematsko gledano je bilo leto 2012 povezano z dvema predhodnima letoma, ki sta bili posvečeni boju proti revščini in socialni izključenosti (leto 2010) ter prostovoljstvu (leto 2011).

Namen evropskega leta 2012 je bil osveščati javnost o pomenu starejših za širšo družbo in doprinosu, ki ga lahko prispevajo k razvoju družbe. Cilj evropskega leta je bil »povečati in poudariti koristne prispevke starejših za družbo in gospodarstvo, izboljšati njihovo neodvisnost ter okrepiti solidarnost med generacijami« (Svet Evropske unije 2012, 2). Evropsko leto je prineslo nov zagon v soočanje z izzivi starajoče se družbe in njihovo obvladovanje ter izkoriščanje potencialov starejših.

Evropsko leto 2012 je v okviru aktivnega staranja zajelo tri področja: zaposlovanje, družbeno udejstvovanje in samostojno življenje (Europa.eu 2012). Del pozornosti evropskega leta je bil tako posvečen vključevanju starostnikov v družbo. »Pravica starejših do dostojnega in neodvisnega življenja ter sodelovanja v družbenem, gospodarskem, kulturnem in državljanskem življenju je – tako kot potreba po družbi za ljudi vseh starosti – sestavni del zavezanosti EU programu za aktivno staranje in medgeneracijsko solidarnost« (Svet Evropske unije 2012, 3).

6.4 EVROPSKI DAN MEDGENERACIJSKE SOLIDARNOSTI – 29. APRIL

29. april je tako znotraj kot zunaj meja Evropske unije dan, ki je od leta 2009 naprej posvečen medgeneracijski solidarnosti. Predlog za obeležitev 29. aprila kot dneva medgeneracijske solidarnosti je bil podan v okviru konference »Medgeneracijska solidarnost za družbe sožitja in socialne povezanosti« (MDDSZ 2013).

7 VKLJUČEVANJE STAREJŠIH V DRUŽBO – PRIMERI DOBRIH PRAKS

Pričujoče poglavje je namenjeno predstavitvi pobud in dobrih praks na ravni Evropske unije, ki si prizadevajo za aktivno vključevanje starejših v družbo oziroma podporo starejšim pri sodelovanju v širšem družbenem okolju. Zbrane pobude so podale organizacije civilne družbe, saj bo »sodelovanje med državo in civilno družbo bistveno za zagotavljanje dobre mreže podpornih storitev za vse od pomoči odvisne ljudi« (Sedmak in Parent 2008, 14). Država je zadolžena za zagotavljanje kakovostnih in dostopnih storitev, medtem ko ima »civilna družba čedalje pomembnejšo vlogo pri ohranjanju družbene povezanosti lokalne skupnosti v sedanjih starajočih se evropskih družbah in pri ustvarjanju alternativnih prostorov nastajanja medgeneracijske solidarnosti« (prav tam, 18).

Pobude oziroma dobre prakse so bile izbrane na podlagi kriterija tematike, in sicer gre za pobude, namenjene udeležbi starostnikov v družbi (tema) oziroma podpori pri vključevanju v družbo (podtema). Glede na vrsto pobud pa gre za izmenjavo izkušenj med generacijami.

Postavljenim kriterijem ustreza 26 evropskih pobud, ki zajemajo aktivnosti področij funkcionalnega sodelovanja, infrastrukture in medgeneracijskih odnosov. Glede na vsebino dejavnosti, ki jih zajemajo pobude, lahko teh 26 pobud razvrstimo v naslednje kategorije:

- programi za razvedrilo in medsebojno druženje starejših,
- programi za medgeneracijske odnose,
- stanovanjski programi.

Razvedrilo in medsebojno druženje starejših

Razvedrilu in medsebojnemu druženju starejših je bilo namenjenih 16 programov. Organizacije civilne družbe, ki so bile pobudniki teh aktivnosti, so organizirale rekreativne, razvedrilne, športne, izobraževalne programe, v katerih so starejši širili in krepili svojo socialno mrežo, se pogovarjali, obujali spomine na pretekla leta ipd. Aktivnosti so spodbudile starejše k navezovanju novih stikov in primerjavi svojih izkušenj. »Danes so upokojenska društva, seniorski klubi in razne skupine ter organizacije nepogrešljiva sestavina kakovosti življenja v tretjem življenjskem obdobju« (Ramovš 2003, 294).

Poseben primer take pobude je OPOEH: Matching seniors, families and pets, ki povezuje starejše, ki so še aktivni in si želijo družbe domačih živali, vendar ne vsakodnevno, z družinami, ki imajo hišne ljubljence, a potrebujejo pomoč pri njihovem varstvu.

Medgeneracijski odnosi

Programi, namenjeni vzpostavitvi medgeneracijskih odnosov, so bili v največji meri namenjeni delitvi oziroma prenosu znanja in veščin starejših na mlajše generacije. »Tovrstni programi so čedalje bolj pomembni, ker sta družina in sosedstvo izgubila velik del nekdanje povezovalne vloge med generacijami. Zato se pojavljajo programi, ki povezujejo ljudi mlajše ali srednje generacije s starejšimi bodisi za skupno opravljanje nekega dela ali pa za gojitev medgeneracijskih odnosov« (Ramovš 2003, 299). Primera takih programov sta Senior Mentor Programme in Intergen – Bringing together seniors and students (glej prilogo A), katerih aktivnosti povezujejo učence in starejše. Slednji učencem pomagajo pri opravljanju šolskih obveznosti (na primer usvajanje tekočega branja). Programov, namenjenih medgeneracijskim odnosom, je bilo 8.

Stanovanjski programi

Dve izmed evropskih pobud sta bili posvečeni souporabi stanovanjskih prostorov. Starejši, lastniki stanovanj, ponudijo souporabo stanovanj študentom v zameno za osnovno skrb, nego in druženje. S takim programom rešimo stanovanjska vprašanja za mlade, hkrati pa poskrbimo za preskrbljenost starejših, da lahko ti čim dlje ostanejo aktivni v svojem okolju in živijo neodvisno življenje. Primera takih programov sta Homeshare International in Sharing Spaces, Sharing Lives (glej prilogo A).

Prav vse podane pobude izmenjave izkušenj med generacijami poročajo o pozitivnem učinku izvajanja zastavljenih dejavnosti na počutje starejših. Pomembno pa je, da so te programe dobro sprejele tudi druge generacije, kar je znak, da se civilna družba zaveda potreb in izzivov starajoče se družbe in da je pripravljena na soočenje z njimi.

8 SKLEP

Posledicam sprememb v demografski strukturi Evrope ne bomo mogli ubežati, a vendar lahko v njih prepoznamo priložnosti za nadaljnji razvoj evropske družbe. Starajoča se družba nam ponuja celo paleto možnosti in koristi, ki se jih morda niti ne zavedamo. Starejše generacije lahko bodisi v materialnih sredstvih bodisi v obliki nematerialnih transferjev prispevajo veliko, a da bi to uresničili, jih ne smemo obravnavati kot breme in jih potisniti na rob družbe, temveč moramo nanje gledati kot na vir znanja in izkušenj, ki jih posedujejo. Vendar pa so družbe tiste, ki morajo poskrbeti za integracijo starejših v družbo, saj bo le na tak način zagotovljeno aktivno in kakovostno staranje za vse starostnike. Diplomsko delo je bilo tako namenjeno raziskovanju pripravljenosti Evropske unije na proces staranja prebivalstva z vidika zagotavljanja udeležbe starejših v družbi ter raziskovanju dejavnosti oziroma aktivnosti organizacij civilne družbe na ravni Evropske unije na že omenjenem področju.

Glede na dokumente in aktivnosti Evropske unije lahko trdim, da se Unija zaveda procesa staranja prebivalstva in sprememb, ki jih ta proces prinaša. Že v 90. letih prejšnjega stoletja so starejši našli svoje mesto v dokumentih institucij Evropske unije, vendar sprva zgolj v zagotavljanju njihove socialne varnosti in zdravstvene nege. Tematika udeležbe starejših v družbo je prišla na dnevni red Evropske unije kasneje, pravzaprav se omenja od določitve evropskega leta 2012 naprej. Prav v prejšnjem letu, torej letu, posvečenem aktivnemu staranju in solidarnosti med generacijami, je področje podpore pri udeležbi starejših v družbi dobilo nov zagon. Evropska unija je spodbujala izvajanje promocij, programov, konferenc in drugih dogodkov, ki so opozarjali na pomembnost integracije starejših v širše družbeno okolje. Glede na zastavljeno rdečo nit raziskovanja v začetku diplomskega dela lahko zaključim, da se Evropska unija zaveda pomembnosti vključevanja starejših v družbo, a je tematika še relativno sveža. Tako je pomembno, da se zastavljeni cilji iz evropskega leta 2012 sprejmejo kot širši cilji Evropske unije pri spopadanju z izzivi staranja prebivalstva, ki so še pred nami. Prav tako pa se morajo Evropska unija ter nacionalne, regionalne in lokalne ravni zavedati, da se delo ni končalo v evropskem letu 2012, temveč da je bilo to leto le začetek za nove poti.

Programi civilne družbe, ki so namenjeni podpori starejšim pri vključevanju v družbo, največkrat zajemajo tudi udeležbo mlajše generacije. Podajanje pobud je pokazalo, da se tudi civilna družba in njene organizacije zavedajo pomembnosti omenjenega področja ter širšega

potenciala starejših, ki ga lahko izkoristimo. Tudi Ramovš (2003, 271) pravi, da ustanove in programi civilne družbe že sedaj veliko prispevajo h kakovostni starosti ljudi, v prihodnje bo njihov delež še odločilnejši. Predstavljene pobude organizacij civilne družbe so pokazale, da nam starejši lahko pomagajo pri predajanju znanja in veščin na mlajše generacije, pri nudenju souporabe stanovanja mladim, pri širjenju umetnosti in kulture med širšo družbo ipd. Pri pregledu pobud medgeneracijskega sodelovanja tako ugotavljam, da organizacije civilne družbe na eni strani skrbijo za integracijo starejših v družbo ter na drugi strani izkoriščajo potencial, ki ga ti posedujejo.

V sklepnem delu bi opozorila, da se mora delo s področja vključevanja starejših v družbo nadaljevati v okviru, zastavljenem v letu 2012. Tako ne morem v celoti trditi, da sta Evropska unija in civilna družba v celoti pripravljene na prihajajoče izzive, vendar pa je evropsko leto aktivnega staranja in solidarnosti med generacijami 2012 poskrbelo za obetaven začetek pri doseganju zastavljenih ciljev.

9 LITERATURA

Evropska komisija. 2009. *Intergenerational solidarity: analytical report*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_269_en.pdf (20. junij 2013).

--- 2012. *Prispevek Evropske unije k aktivnemu staranju in solidarnosti med generacijami*. Luksemburg: Urad za publikacije Evropske unije.

Evropski parlament. 2010. *Resolucija Evropskega parlamenta z dne 11. novembra 2010 o demografskih izzivih in medgeneracijski solidarnosti*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:074E:0019:0034:SL:PDF> (1. julij 2013).

--- in Svet. 2011. *Sklep št. 940/2011/EU Evropskega parlamenta in Sveta*. 2011. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:246:0005:0010:SL:PDF> (1. julij 2013).

Europa.eu. 2012. *Evropsko leto aktivnega staranja in solidarnosti med generacijami 2012*. Dostopno prek: <http://europa.eu/ey2012/ey2012main.jsp?catId=971&langId=sl> (26. junij 2013).

Eurostat. 2012. *Active ageing and solidarity between generations: A statistical portrait of the European Union 2012*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Hlebec, Valentina in Tina Kogovšek. 2005. Konceptualizacija socialne opore. V *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*, ur. Mojca Novak, 15–31. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

Hlebec, Valentina, Matic Kavčič, Maša Filipovič Hrast, Andreja Vezovnik in Martina Trbanc. 2010. *Samo da bo denar in zdravje: življenje starih revnih ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Hlebec, Valentina, Maša Filipovič Hrast, Sonja Kump, Sabina Jelenc Krašovec, Majda Pahor in Barbara Domajnko. 2012. *Medgeneracijska solidarnost v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Hoff, Andreas. 2011. Introduction: The Drivers of Population Ageing in Central and Eastern Europe – Fertility, Mortality and Migration. V *Population Ageing in Central and Eastern Europe*, ur. Andreas Hoff, 1–8. Farnham; Burlington: Ashgate.

Filipovič Hrast, Maša. 2011. Socialna izključenost starejših: Slovenija v primerjalni perspektivi, V *Blaginja pod pritiski demografskih sprememb*, ur. Srna Mandič in Maša Filipovič Hrast, 61–84. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kavčič, Matic. 2011. Vsakdanja tveganja starejših ljudi. V *Blaginja pod pritiski demografskih sprememb*, ur. Srna Mandič in Maša Filipovič Hrast, 161–203. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kristančič, Azra. 2005. *Nova podoba staranja – siva revolucija*. Ljubljana: AA Inserco.

Listina Evropske unije o temeljnih pravicah. 2007. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:sl:PDF> (24. junij 2013).

Mandič, Srna. 2009. Medgeneracijsko zavezništvo, izmenjava virov blaginje in sodobne dileme. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec, 139–151. Maribor: Aristej.

--- in Maša Filipovič Hrast. 2011. Blaginja v starajoči se družbi: analitična izhodišča. V *Blaginja pod pritiski demografskih sprememb*, ur. Srna Mandič in Maša Filipovič Hrast, 7–25. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Maychrzak, Ann. 1984. *Methods for Policy Research*. Newbury Park; London; New Delhi: Sage.

MDDSZ. 2013. 29. april, evropski dan medgeneracijske solidarnosti. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article/1939/7078/ (29. junij 2013).

Novak, Mojca. 1999. Starost – element družbene marginalizacije? V *Kakovost življenja – stanja in spremembe*, ur. Srna Mandič, 125–144. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Pahor, Majda in Barbara Domajnko. 2007. Kdo me bo gledal? Socialna opora, zdravje in bolezen starejših ljudi. *Teorija in praksa* 44 (1–2): 254–276.

Prenovljena socialna agenda. 2008. *COM(2008)-412 Renewed social agenda: Opportunities, access and solidarity in 21st century Europe*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0412:FIN:EN:PDF> (1. julij 2013).

Ragin, Charles C. 2007. *Družboslovno raziskovanje: enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Ramovš, Jože. 2003. *Kakovostna starost: socialna gerontologija in gerontagogika*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.

Rener, Tanja. 1997. Rastoča manjšina. *Družboslovne razprave* 13 (24/25): 40–48.

Sedmak, Marjan in Anne-Sophie Parent. 2008. *Zaključki konference slovenskega predsedstva na Brdu*. Ljubljana: Fundacija ERSTE.

Sporočilo komisije. 2006. *KOM(2006)0571 – Demografska prihodnost Evrope, kako spremeniti izziv v priložnost*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0571:FIN:SL:PDF> (25. junij 2013).

--- 2007. *KOM(2007)0244 – Spodbujati solidarnost med generacijami*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0244:FIN:SL:PDF> (25. junij 2013).

Svet Evropske unije. 2012. *Izjava Sveta o evropskem letu aktivnega staranja in solidarnosti med generacijami (2012): pot naprej*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/sociala/EL-_2013.pdf (1. julij 2013).

Šircelj, Milivoja. 2009. Staranje prebivalstva v Sloveniji. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec, 15–43. Maribor: Aristej.

--- 2011. Gospodinjstva kot vir blaginje. V *Blaginja pod pritiski demografskih sprememb*, ur. Srna Mandič in Maša Filipovič Hrast, 27–59. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Trbanc, Martina. 1995. Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V *Kakovost življenja v Sloveniji*, ur. Ivan Svetlik, 287–310. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Zelena knjiga. 2005. *Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami*.
Dostopno prek: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sl/com/2005/com2005_0094sl01.pdf
(24. junij 2013).

PRILOGA A: PREGLED DOBRIH PRAKS ORGANIZACIJ CIVILNE DRUŽBE NA RAVNI EVROPSKE UNIJE

Program/pobuda	Država izvajanja	Vsebina dejavnosti	Kategorija
Circle for Seniors & Companion Care Network in Bremen	Nemčija	širitev socialnega kroga za starejše, druženje starostnikov	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
CreActiv: Art-based activities as tools to enhance solidarity between generations	Belgija/Litva/Latvija/ Poljska/Italija/ Grčija/Romunija	izvajanje umetniških dejavnosti za starejše	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
Different perspectives	Združeno kraljestvo	izvajanje medgeneracijskih umetnostnih projektov	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
ETNA – New approaches in Art education for seniors	Belgija/Češka/Nemčija/ Poljska/ Združeno kraljestvo/Bolgarija	programi umetniškega izražanja, uporaba novih tehnologij in interneta	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
Generational Solidarity	Estonija	dejavnosti, katerih cilj je delitev znanja, izkušenj, vrednot z mlajšo generacijo	program za medgeneracijske odnose
Homeshare International	Homeshare International (Evropa)	stanovanjski programi, sobivanje dveh generacij	stanovanjski program
Integrating elderly immigrants in Finland	Finska	vklučitev starejših priseljencev v družbo (multikulturni dogodki, izleti, tabori)	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
Inter-generational wiki project to gather European memories	Francija/Avstrija/ Španija/ Poljska/Italija	pobuda namenjena spodbujanju starejših k delitvi izkušenj, vrednot z mlajšimi	program za medgeneracijske odnose
InterGen – Intergenerational Learning in Europe	Nemčija/Španija/ Švedska/ Slovaška/ Avstrija/Združeno kraljestvo	povezovanje institucij, namenjenih delu s prikrajšanimi otroki, z institucijami, namenjenimi delu s starejšimi	program za medgeneracijske odnose
Intergen – Bringing together seniors and students	Združeno kraljestvo	dejavnosti sodelovanja starejših z ustanovami vzgoje in izobraževanja	program za medgeneracijske odnose

Program/pobuda	Država izvajanja	Vsebina dejavnosti	Kategorija
Kleanthios Athienou shelter for the elder	Ciper	športne aktivnosti za starejše, vključevanje starejših v gledališke predstave, proslave	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
Memoro – the Bank of Memories	Francija/Nemčija/ Španija/Poljska/ Združeno kraljestvo/ Italija/Grčija	zbiranje in delitev zgodb ljudi, rojenih pred letom 1950	program za medgeneracijske odnose
Move for health!	Estonija	športne aktivnosti za starejše (pohodništvo, nordijska hoja, gimnastika, bowling, ples)	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
Neighbourhood network for 55 + in Meerbeck	Nemčija	sodelovanje starejših pri prostočasnih dejavnostih in programih usposabljanja; medkulturni programi	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
OOPOEH: Matching seniors, families and pets	Nizozemska	povezovanje starejših, ki iščejo druženje, z družinami, ki iščejo varstvo za hišne ljubljenčke	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
Preparation for Active Ageing activities in Pilsen	Češka	učenje novih spretnosti in hobijev (računalniška pismenost, varnost v starosti, pravne informacije ...)	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
Senior Mentor Programme	Madžarska	povezovanje starejših nad 55 letom starosti z učenci osnovnih šol (pomoč učencem pri branju)	program za medgeneracijske odnose
Sharing Spaces, Sharing Lives	Francija	stanovanjski programi, sobivanje dveh generacij	stanovanjski programi
TACTICS – Lifelong Games	Avstrija/Nemčija/ Španija/ Litva/Italija/ Irska	izvedba iger in prostočasnih dejavnosti med starejšimi	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
The Age Company – An ensemble of dancers aged 50 +	Avstrija	izvedba plesne predstave s plesalci starimi 50 ali več let	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših

Program/pobuda	Država izvajanja	Vsebina dejavnosti	Kategorija
The Grandfathers Club	Estonija	dejavnosti povečanja družbene udeležbe starejših moških	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
The Traditional Village for a Future Life	Francija/Španija/Litva/ Estonija/Poljska/ Italija/Ciper/Romunija	povezovanje mlajše generacije s starejšimi, živečimi na podeželju; prenos znanja s področja obrtnih dejavnosti	program za medgeneracijske odnose
Together Online	Nizozemska	učenje starejših osnovnih računalniških znanj	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
VAHVA – Senior Network	Finska	dejavnosti spodbujanja vključevanja starostnikov v družbo (knjižni klub, igralski krožek ...)	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših
Volunteers – Ambassadors of Change	Romunija	javna kampanja o ozaveščanju glede fenomena staranja, spodbujanje starejših k delitvi izkušenj, spominov	program za medgeneracijske odnose
Working through Intergenerational Senior Empowerment – WISE	Francija/Španija/ Poljska/Madžarska/ Romunija	dejavnosti sodelovanja starejših v svojih skupnostih	program za razvedrilo in medsebojno druženje starejših

Vir: Europa.eu 2012.